

## DEVLET VE EKONOMİ\*

İsmet ERGÜN

(Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, 06532, ANKARA)

### Giriş:

Devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünün ne olması gerektiği tartışmaları “bilim öncesi dönem”e kadar geriye gitmektedir. Ekonomik analiz tarihi bu tür tartışmalarla doludur. Dolayısıyla sorun sadece bu günün konusu değildir. Ancak tüm bu uzun tartışmalara rağmen mesele hâlâ önemli ve günceldir. Bunu, Dünya Bankası’nın son yıllarda “devletin ekonomik fonksiyonlarının yeniden tanımlanması” ile ilgili yayınlamış olduğu çok değerli araştırmalardan izlediğimiz gibi, ülkemizdeki tartışmalardan da anlayabiliyoruz. Özellikle ülkemizde, dünyadaki ve Türkiye’deki değişimin iyi izlenmediği ve dolayısıyla iyi algılanmadığını görüyoruz. Bu son derece önemli bir saptamadır. Değişen Dünya ve Türkiye koşullarını iyi okuyamayanların çağı yakalamaları mümkün değildir. İşte bu makale söz konusu tartışmalara mütevazî de olsa bir katkı yapmak amacı ile kaleme alınmıştır. Şüphesiz konunun bütün yönlerini bir makale çerçevesinde ele almak mümkün değildir. Bu nedenle devlet ve ekonomi arasındaki ilişki sadece Türkiye örneğinde sorgulanacaktır. Önce çeşitli düşünce akımlarında devletin ekonomik rolü kısaca ele alınacak, daha sonra Türkiye’de bu ilişkilerin nasıl bir seyir izlediği ve bunların hangi sosyo/ekonomik sonuçlar doğurduğu tartışılacaktır. Çalışma, değerlendirmeler ve önerilerle son bulmaktadır.

---

\* Bu makale Prof. Dr. Nusret Ekin anısına Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası tarafından basılan “Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan, Yayın No: 38, Ankara, 2000” adlı yayından alınmıştır. Son makalesi olması nedeniyle bu yazıyı İsmet Ergün hocamızın anısına çıkardığımız bu sayıya almayı uygun bulduk. Yayınlamamıza izin veren Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayın editörüne teşekkür ederiz.

## I- Çeşitli Düşünce Akımlarında Devletin Ekonomik Rolü

Konu ile ilgili olarak “bilim öncesi dönemi”nde, yani klasik iktisattan önce, ilk geniş kapsamlı görüş, merkantilistler tarafından ortaya konmuştur. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar uygulanan bu iktisadi görüşle, Avrupa’da sanayileşmenin ve hızlı kalkınmanın temeli atılmıştır. Merkantilistlerin temel amacı o devrin hakim toplum biçimi olan prensliklerin hazinelerini zenginleştirmektir. Zenginlik unsuru olarak da altın ve gümüşü kabul etmişlerdir. Merkantilistlere göre, bir ülkede refah artışı ancak öteki ülkelerde refahın azalışı ile mümkün olabilir. Böylece merkantilistler diğer ülkelerin de misilleme yapabileceğini görememişler ve uluslararası ticaretin her iki tarafa sağlayabileceği yararları anlayamamışlardır. Merkantilistlerde dış ticaret stratejik bir değişkendir. Çünkü dış ticaret zenginlik yaratır, zenginlik ise prensliğin gücünü artırır, bu güç ise tekrar ticareti korur. Bu nedenle ihracatın ithalattan daha büyük olması ve dolayısıyla dış ticaret dengesinin aktif bakiye vermesi esastır. Gerektiğinde bir ticaret savaşından çekinmiyorlardı. İhracat fazlalığı altın ve gümüş olarak tahsil edilmeliydi. Merkantilistler ülkede altın ve gümüş madeni varsa bunların işletilmesini öneriyorlar; yoksa bunlara sahip ülkelerin fethini öngörecektir kadar da ileri gidiyorlardı.

Tüm bu anlayışın doğal sonucu olarak merkantilistler yoğun bir devlet müdahalesini -özellikle dış ticarete- öngörüyorlardı. Devlet müdahalesi gelişmenin motoru olarak kabul ediliyordu. Bu müdahale olmadan hedeflere varmak mümkün değildi. Bu amaçla ihracatın teşvik edilmesi, ithalatın yüksek gümrük duvarları ve diğer kısıtlayıcı araçlarla korunması, hammadde ithal edilip, mamul mal ihraç edilmesinin esas alınması, ticaret filosunun geliştirilmesi, dış ticarete rekabet gücünün sağlanabilmesi için ücretlerin düşük tutulması v.s. gibi politikalar öngörülüyor ve bunlar uygulanıyordu. Şurası ilginçtir ki, merkantilizmle birlikte ekonomik kalkınmada take-off aşamasına gelindikten sonra, devlet müdahalesinin getirdiği sıkıcı ortam nedeni ile Avrupa’da ekonomiler bir durgunluk dönemine giriyorlardı. Bu durum liberalizmin doğmasında önemli bir etkendi.

Klasik düşünce sistemi bir yandan İngiltere’de sanayi devriminden etkilenirken, öte yandan merkantilist görüşlere bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Tüm klasik iktisatçıların ortak görüşü, piyasa ve fiyat mekanizmasının ekonomide tam istihdamda dengeyi sağlamasıdır. Tüm piyasaların işleyişi bu mekanizmaya dayanır. Temel felsefesi liberalizm ile bireysel özgürlüktür. Bunun ekonomik anlamı şudur: Her ekonomik karar birimi kendi çıkarını korur. Bu egoizmin karşısında rekabet prensibi vardır. Bireyler arasındaki rekabet,

çıkarların korunmasında, bunun başkalarının sırtından olmasını önler. Bireylerin refahı artınca toplumun refahı da artar.

Klasik sistemin işleyişi son derece basittir: emek piyasasında emek arzı ve talebi ücret seviyesini belirler. Bu denge ücret seviyesinde çalışmak isteyenler iş bulur. Bu durumda tam istihdam sağlanmış olur. Tam istihdam seviyesinde elde edilen üretim (milli hasıla = toplam arz) cari fiyatlarda alıcı bulur (Say. Kanunu: Her arz kendi talebini yaratır). Kredi piyasasında denge faiz oranı oluşur. Bu faizde öngörülen tasarruflar öngörülen yatırımlara eşit olur ve böylece mal piyasasında denge sağlanmış olur.

Klasik iktisatçılar uluslararası ekonomik ilişkilerde de otomatik dengeye inanıyorlardı. Örneğin bir ülkenin dış ticaretinin açık verdiğini varsayalım. Bu durumda döviz talebinin döviz arzından büyük olacağından, normal durumda dövizin fiyatı yükselir. Ancak sabit kur sistemi geçerli olduğundan Merkez Bankası kuru desteklemek zorundadır. Merkez Bankası bu amaçla piyasaya altın sürer, böylece altın rezervleri azalır. Para arzı altın rezervlerine bağlı olduğundan, para arzı da azalır, böylece klasik düşüncenin etkileri harekete geçer: Para arzının azalması fiyatları da düşürür (Miktar Teorisi), bu durumda ülkenin uluslararası ticarete rekabet gücü artar, buna bağlı olarak ithalat azalır, ihracat artar. Bu süreç dış denge sağlanıncaya kadar devam eder.

Netice itibariyle klasik düşünce sisteminden iktisat politikası açısından şu önemli sonuç çıkmaktadır: Ekonomide piyasa ve fiyat mekanizması, kısa dönem bunalımlar hariç, tam istihdamda dengeyi sağlar. Tam rekabet ortamında ve faktör ile mal fiyatlarının esnek alınması koşulu altında herkes cari ücretlerde iş bulur. İşsizliği gidermek amacı ile devletin müdahalesine gerek yoktur. Devlet, ekonomiyi kendi işleyişine bırakmalı ve piyasa ile fiyat mekanizmasının düzgün işlemlerini sağlamalıdır. Bu amaçla rekabet ortamı sağlamak ve tekelleşmeyi önlemek devletin en önemli görevlerinden biri olmalıdır. Bu durumda fiyatların idari olarak tespit edilmesine, taban ve tavan ücretlerin belirlenmesine gerek yoktur. İstikrar sağlayıcı değişkenler, serbest hareket edebilen fiyatlar, nominal ücretler ve faiz oranlarıdır. Diğer taraftan kamu harcamalarındaki bir artış özel kesimin ekonomik faaliyetlerini dışlar (Crowding-Out-Etkisi). Bu durumda toplam istihdamda bir değişme olmaz. Ne var ki devletin faaliyetleri söz konusu olmayan bir ekonominin, sadece bir ütopyadan ibaret olduğunu klasik iktisatçılar da kabul etmektedirler.

Bilindiği gibi Klasik Teori 1929 Dünya Ekonomi Bunalımı karşısında çaresizdi. Teorinin sunduğu istikrar reçeteleri bunalımı gidermekten çok uzaktı. Gerçi klasik sistem kendi içinde tutarlı ve çelişkisizdi. Teoride bir eksiklik veya

mantık hatası yoktu. Sadece modelin varsayımları gerçeklere uymuyordu. Sonunda Keynes 1936 yılında yayınlamış olduğu ünlü yapıtı "Genel Teori" ile bunalıma çözüm getiriyordu. Keynes klasik iktisatçıların otomatik denge fikrine karşı çıkıyordu. Ona göre kapitalist piyasa ekonomisinde zorunlu olarak tam istihdamda denge eğilimi yoktur. Aksine burada noksan istihdam durumu kalıcı olabilir. Nedenleri şunlardır:

-Say. Kanununun geçersizliği,

-Klasik para teorisinin (miktar teorisinin) geçersiz olması ve

-Emek piyasasının bugün, klasiklerin düşündükleri konumdan çok farklı olması günümüzde emek piyasasında ücretler serbest olarak arz ve talebe göre değil, işverenler ve sendikaların karşı karşıya geldiği "iki taraflı tekel" piyasasında oluşmaktadır.

Keynesyen görüşün özü şudur: Bir ülkenin kaynakları kısa dönemde sabittir.<sup>1</sup> O halde ülkenin kaynakları, yani elinde bulundurduğu üretim faktörlerinin miktar ve kalitesi veri iken, bu kapasitenin ne kadarının kullanılacağını belirleyen ana unsur toplam taleptir. Dolayısıyla gelir ve istihdamı artırmak isteyen bir politikanın hedefi, talebi artırmak olmalıdır. Talep artışı ise otomatik değildir. Burada devletin müdahalesi zorunludur. Ancak Keynes devlet müdahalesi ile devletin bizzat işletmecilik yapmasını kastedmiyor; toplam talebin para ve maliye politikasının yardımı ile dolaylı olarak veya kamu harcamalarını ayarlamak suretiyle dolaysız olarak yönlendirilmesini kastediyor.

Keynes'in reçeteleri, ekonomide 1960'ların ortalarına kadar çok başarılı olmuştur. Özellikle OECD ülkelerinde bu dönemde yüksek büyüme hızlarına ulaşıldığını ve gelir ve istihdamda büyük artışlar sağlandığını görüyoruz. Ne var ki bu tarihten sonra, özellikle 1970'lerden sonra Keynesyen önermeler de, değişen dünya koşulları karşısında, sorunların çözümünde yeterli olamamıştır. Devletin ekonomik faaliyetlerinde meydana gelen artışlar nedeni ile, özellikle batılı ülkelerde kamu açıkları ve borçları çok büyük boyutlara ulaşmıştır.<sup>2,2</sup>

Bu gelişmelerden sonra, başlangıçta kimsenin ciddiye almadığı monetarist görüş, ekonomik istikrarın sağlanmasında bir araç olarak gündeme gelmeye başlamıştır.

Bugün devletin istikrar politikasında rolünün ne olması gerektiği konusundaki görüşleri kabaca iki grupta toplamak mümkündür:

1. Keynesyen görüşün etkilediği Postkeynesyen ve Yeni Keynesyen Makro Ekonomi.
2. Klasik ve Monetarist görüşe dayalı Yeni Klasik Makroekonomi.

Keynesyen-Postkeynesyen Politikalarının temel hipotezleri şunlardır:

-Piyasa Ekonomisi, karar alma mekanizmalarının farklı ellerde oluşu, eksik rekabetin yaygın olması ve fiyat ve ücretlerin -özellikle aşağıya doğru- esnek olmayışı nedeni ile istikrarsızdır. Piyasa güçleri, ekonomiyi kendi dinamikleri ile ve makul bir süre içinde noksan istihdam durumundan ve enflasyondan kurtarmak için yeterli değildir.

-İstikrar politikasının teorik temeli toplam taleptir. Para teorisinde, spekulatif amaçlı para talebi ve likidite tuzağı ile yatırımların, faiz değişmelerine karşı fazla duyarlı olmadığı vurgulanmaktadır.

-Maliye politikası ve bu politikaya dayanan önlemler (özelde kamu harcamaları) para politikasından daha etkilidir.

Politika önermelerini ise şöyle özetleyebiliriz:

-Devlet ekonomik istikrarın sağlanmasında (özellikle tam istihdam için) sorumluluğu üstlenir. Burada devletin ekonomiye müdahalesi söz konusudur. Ekonomik faaliyetlerde istikrarın sağlanması ise toplam talebin (tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve ihracat) devresel dalgalanmalara meydan vermeyecek şekilde yönlendirilmesi ile yapılmalıdır.

-Temel sorumluluğu maliye politikası üstlenir.

-Para politikası daha tali fonksiyonları üstlenir. Para politikasından beklenen, ekonomide konjoktüre uygun bir faiz oranının belirlenmesini sağlamaktır.

Bu görüşlere karşı klasik-monetarist istikrar politikalarının temel hipotezleri şunlardır:

-Piyasa ekonomileri -etkili bir rekabetin mevcut olması kaydı ile- istikrarlıdır. Sistemin kendi iç dinamiği, devresel dalgalanmalar yaratacak nitelikte değildir, aksine bu dinamik dışsal şokları frenlemektedir. Gerçek hayatta gözlenen hatalı gelişmelerin nedeni bizzat devletin müdahalesidir

(devlet müdahalesi istikrar bozucu bir unsur olarak görülmektedir). Piyasa sisteminde, nedeni devlet müdahalesi olmayan bir dengesizlik, ekonomiyi kendiliğinden tam istihdamda denge eğilimine sokar ve -monetaristlerin para arzı ile ilgili görüşleri uygulamak kaydı ile- fiyat istikrarını sağlar.

-İstikrar politikasının teorik temeli, monetaristlerin miktar teorisi (nispi fiyatlar teorisi) ile Say. Kanunu'dur.

-Para politikası maliye politikasından daha etkilidir.

Politika önermeleri ise şunlardır:

-Klasik-monetarist görüşte de şüphesiz farklı görüşler vardır. Ancak hepsinin ortak görüşü şudur: Devlet (istisna: Merkez Bankası) ekonomik istikrarın sağlanmasında sorumluluk üstlenmemelidir, devresel dalgalanmalara karşı müdahale etmemelidir. Devletin görevi istikrarlı (sık sık değişmeyen) bir iktisat politikasının izlenmesi, piyasa ve fiyat mekanizmasına tam işlerlik kazandırılmasının sağlanması ve genelde piyasa güçlerinin canlı ve etkin tutulması olmalıdır.

-Para politikası, para arzının, ekonominin potansiyeline göre sürekli artışını sağlamak suretiyle fiyat istikrarını sağlama görevini üstlenir.

-Maliye Politikası (Bütçe Politikası) istikrarı sağlama -özellikle istihdamı artırma görevini- üstlenmez. Maliye Politikasından beklenen, gerektiği kadar kamu mal ve hizmetlerinin arzının sağlanmasıdır.

-Kanun koyucu, sistemin işleyeceği çerçeveyi ve koşulları saptama görevini üstlenir. Burada devletten özellikle istenen, rekabet yasalarının çıkartılması ve geliştirilmesi, bu yasaların tavizsiz uygulanmasının sağlanması, mümkün olduğu kadar fazla özelleştirmenin yapılması, bürokratik engellerin kaldırılması ve özel yatırımlar için uygun bir ortam yaratacak vergi politikasının izlenmesidir.

Bu özet açıklamalardan devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği konusunda iktisat literatüründe bir fikir birliği olmadığı sonucu çıkmaktadır. Bununla beraber bugün "devletin ekonomik fonksiyonları" ve "sosyal devlet" kavramlarının yeniden tanımlanması ve devletin yeniden yapılanması zorunluluğu, başta uluslararası kuruluşlar olmak üzere hemen tüm kesimler tarafından kabul edilmektedir.

## II- Türkiye Örneğinde Devlet-Ekonomi İlişkileri

### 1- 1923-1980 Dönemi

Ülkemizde, devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği tartışmaları Tanzimat'a kadar geriye gitmektedir. Bu tartışmalar iki grup arasında olmuştur: Birinci gruptakiler "sanayi ve ticarete devletçilik" prensibini savunuyorlardı. Bunlara göre devlet bürokratları ülke ekonomisini merkeziyetçi bir anlayışla yönetmelidir. Şüphesiz bu görüş bireyin yaratıcılığını köreltmüş ve bireyi toplumun kulu-kölesi haline sokmuştur. İkinci gruptakiler ise bireyi ön plana çıkararak, ademi merkeziyetçi, özel girişimciliğin ilkelerini benimseyen özgürlüklerin yaygınlaştırılmasını isteyen görüşü savunmuşlardır.<sup>3</sup> Bu iki zıt görüş bugüne kadar gelmiş ve Cumhuriyet Tarihinde çeşitli parti isimleri altında tüm siyasi çekişmelerin odak noktası olmuştur. Bugün de bu iki akımı, devletçilik ve liberalizm olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür.<sup>4</sup>

Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlandıktan sonra, genç Türkiye Devletinin iktisadi kalkınma rotasının nasıl olması gerektiğini tespit etmek üzere, Atatürk'ün direktifi ile, daha cumhuriyet ilan edilmeden sekiz ay önce 1923 yılı Şubat ve Mart aylarında İzmir'de "Türkiye İktisat Kongresi" toplanmıştır. Atatürk, kazanılan zaferin kalıcı olabilmesi için ekonomiye büyük önem veriyordu. Bunu kongrenin açış nutkunda şu veciz kelimelerle ifade ediyordu: "Kılıç kullanan kol bir gün yorulur, fakat saban kullanan kol her gün daha çok kuvvetlenir."<sup>5</sup>

Kongreye ülkenin her bir tarafından, toplumun her kesiminin temsilcileri, başta Atatürk olmak üzere devletin yöneticileri, çiftçiler, işçiler, memurlar, sanayici, tüccar ve serbest meslek mensupları katılıyordu. Kongrede tartışılan konular, onaylanan kararlar dikkatle incelendiği zaman, son derece isabetli, gerçekçi ve pratik bazı sonuçların ortaya çıktığı görülür. Kongreye sunulan öneriler özetle şunlardır:

-Ekonomik kalkınmayı finanse edecek mali altyapının oluşturulması,

-Sanayileşme temel hedef olduğuna göre devletin özel girişimcilere kredi ve diğer teknik yardımları sağlaması; bu amaçla koruyucu gümrük politikası izleyerek sanayileşmeyi hızlandırması,

-İç piyasanın oluşması için demiryolu ve karayolu yapımına hız verilmesi,

-Yabancı sermayenin ilke olarak benimsenmesi ve teşvik edilmesi,

-Banknot çıkarmakla yükümlü bir bankanın kurulması,

-Dış ticarete hükümetin tüccarlara piyasa araştırması konusunda yardımcı olması,

-İşçilere grev ve sendika kurma hakkı verilmesi, asgari ücret, kaza ve yaşlılık sigortası, daha iyi çalışma koşullarının sağlanması.

Kongre sonrasında alınan kararların uygulanmasına geçilmiştir. Ticari kredilerin sağlanması için İş Bankası'nın kurulması (1924), Aşar'ın kaldırılması (1925), sanayi kredileri için Sanayi Bankası'nın kurulması (1925), İsviçre Medeni Kanunu'nun kabulü (1926), Teşviki Sanayi Kanunu'nun çıkartılması (1927) gibi önlemler İktisat Kongresinde alınan kararların uygulamaya konulması ile ilgili örneklerdir. Özellikle İsviçre Medeni Kanunu'nun kabulü özel mülkiyetin yasal güvenceye bağlanması açısından çok önemlidir.

Sonuç olarak Kongreden, "piyasa ekonomisine dayalı bir kalkınma stratejisi" uygulanması mesajı çıkmıştır. Ne var ki 1929 Dünya Ekonomi Bunalımı, tüm dünyada olduğu gibi bizde de bu stratejinin uygulanmasına izin vermemiştir. Bu tarihten itibaren kamu maliyesi iktisat politikasının en önemli aracı olmuştur. 1930'dan itibaren de ekonomide devletçilik prensibi benimsenmiştir. Aynı yılda çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, Merkez Bankası Kanunu, İhracat ve İthalatı Murakebe Kanunu, 1932'de çıkartılan Çay, Şeker, Kahvenin Bir Elden İthal Edilmesi Kanunu ve Sümerbank Kanunu gibi düzenlemeler devletçiliğin yasal altyapısını oluşturmuştur.

Türkiye'nin 1930'larda devletçilik politikasına yönelmesini, sadece 1920'lerdeki liberal politikaların başarısızlığına veya Dünya Ekonomik Bunalımına bağlamak doğru değildir. Cumhuriyetin yönetici kadrosu da, kökü Osmanlı'ya kadar inen bir devletçi geleneğine sahiptir. Diğer taraftan tek parti yönetiminin doğal bir sonucu olan siyasal ve ekonomik gücün tek elde toplanması isteği de devletçiliğin tercih edilmesine yol açmıştır. Ayrıca Türkiye'de hızlı kalkınmanın planlama ve KİT'ler aracılığı ile sağlanabileceğini, reformların, küçük, seçkin ve eğitilmiş bir ekiple yürütülebileceğini savunan ve Kadro adlı bir dergi etrafında toplanan yazarlar ekonomide devletçiliğin kabul edilmesinde etkili olmuştur.<sup>6</sup> Akalın'a göre Kadro Dergisi mensuplarının savundukları "devletçiliğin neticede üçüncü bir yol mu, yoksa sosyalizme köprü mü olduğu pek açık değildir. Ancak dergide devleti yönetenler açısından bu ikinci niyetin daha ağır bastığı kabul edildiğinden, Kadro Dergisi kapatılmış ve yazarları da gözden düşmüşlerdir."<sup>7</sup>



Devletçiliği savunanlar, bizdeki devletçiliğin mutedil (ılımlı) bir devletçilik olduğunu, sermaye birikimi amacına yönelik olduğunu, piyasadaki aksaklıkları gidermeyi amaçladığını ve ülkenin altyapı yatırımlarını bir an önce bitirmeyi hedeflediğini ifade etmişlerdir. Ne var ki uygulamada bunun tam tersi olmuş, devletin el atmadığı ekonomik alan hemen hemen kalmamıştır. Bu durum ekonomide sıkıcı bir ortam yaratmış ve sonunda Atatürk ortamı yumuşatmak amacıyla, ekonomide nispeten liberal bir dünya görüşüne sahip Celal Bayar'ı Başbakan yapmıştır. Devletçilik ilkesi, daha sonra C.H.P.'nin 6 oku Anayasa hükmü haline getirilmek suretiyle nerede ise bir ideolojiye dönüşmüştür. Buna karşılık liberalizmin vatan hainliği olduğu, Meclis kürsüsünden ilan edilmiştir. Böylece farklı fikirler susturulmuş ve meselelere değişik açılardan bakma ve çözüm önerileri getirme çabaları engellenmiştir. Atatürk bunu sezmiş, ancak değiştirmeye ömrü vefa etmemiştir.<sup>8</sup>

Ocak 1940 yılında çıkartılan Milli Korunma Kanunu ile iktisadi hayat tamamen kontrol altına alınmıştır. Bu kanuna dayanarak, tarım ürünlerine düşük fiyatla el konmuş, katı fiyat denetimlerine gidilmiş ve ücretler sınırlandırılmıştır. Ayrıca kanun özel işletmelere geçici olarak el koyma ve temel tüketim mallarının vesikaya bağlanması konusunda hükümete geniş yetkiler tanımıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletçiliğin kısmen gevşetildiğini görüyoruz. 1950 yılında siyasi iktidar değişmiş, yeni bir iktisat politikası anlayışı hakim olmuştur: Ekonomide devletçilik reddedilip yerine liberal görüşler benimsenmiştir. Bu yeni stratejinin hayata geçirilmesi için, dış ticaret libere edilerek serbest dış ticaret politikasına geçilmiş, kambiyo rejimi önemli ölçüde serbestleştirilerek dışa açılma politikası benimsenmiş, yabancı sermaye teşvik edilmiş, ekonomide kaynak dağılımı piyasa ve fiyat mekanizmasına dayandırılmış ve KİT'lerin özelleştirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca yatırım politikası değiştirilerek, devlet yatırımlarında öncelik tarım kesimine ve altyapıya verilmiştir. Dönemin en önemli özelliği yatırımlardaki büyük artışlardır. Bu artışlara paralel olarak kredilerde de (özellikle tarımsal kredilerde) çok büyük bir genişleme olmuştur. Bu genişletici politikaların yanı sıra, aşırı değerlenmiş döviz kuru ve yatırımların yurtiçi tasarruflardan büyük oluşunun olumsuz etkileri 1954'den sonra görülmeye başlanmıştır: enflasyon yükselişe geçmiş, liberal dış ticaret politikası döviz rezervlerini eritmiş, bunun sonucunda döviz darboğazı ortaya çıkmış, üretim düşmüş, çifte döviz kuru, mal kıtlığı, kaçakçılık, karaborsa ve biriken dış borçlar Hükümeti IMF'ye başvurmaya zorlamıştır. 1954 yılından itibaren liberal sisteme son verilip iktisadi hayat kontrol altına alınmıştır. Başlangıçta müdahale yok diyen Hükümet, 1956 yılında, savaş yıllarından kalan Milli Korunma Kanunu'nu

tekrar yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. Ayrıca IMF ile yapılan görüşmeler, Ağustos 1958'de bir istikrar programının yürürlüğe konması ile noktalanmıştır.<sup>9</sup> Bunun sonucu olarak fiyat artışları durakladı, ekonomide nispi olarak istikrar sağlandı, ancak uygulanan daraltıcı politikalarla ekonomi bir durgunluk dönemine girdi.

1960 İhtilali'nden sonra iktisat politikasında tekrar bir yön değişikliği oldu. 1950'lerin ikinci yarısında yaşanan ekonomik bunalımın, o dönemdeki keyfi iktisadi kararlardan kaynaklandığı kabul edildi ve bu amaçla iktisadi ve sosyal kalkınma plana bağlandı ve bu durum 1961'de Anayasa hükmü haline getirildi. Buna göre DPT kuruldu ve İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963'de yürürlüğe girdi. Türkiye Ekonomisinin kamu ve özel sektörün yanyana faaliyette bulunduğu bir "karma ekonomi" olduğu vurgulandı. Bir yerde 1961 Anayasası ile devletçilik modeline geri dönüldü. Nasılkı 1930'lardaki devletçilik Kadro Dergisi tarafından destekleniyor idi ise, 1960'larda da ekonomide KİT + Planlama Modeli Yön ve Devrim Dergileri tarafından savunuluyordu. Her ne kadar Türkiye'de planın, merkezi planlamadan farklı olarak, kamu kesimi için bağlayıcı, özel sektör için yol gösterici olduğu ifade edildi ise de, uygulamada DPT'ye özellikle yatırım kararlarında geniş yetkiler verildi. Plan adeta sihirli bir değnek gibi görüldü, ekonomik sorunlara bürokratça çözümler arandı, bir ülkede kaynakların etkin kullanımı ve optimal dağılımı, hızlı kalkınma v.s. gibi hedeflere ulaşmanın ekonomiyi planlamak suretiyle bir istek işi olduğu zannedildi. Hızlı sanayileşmenin Ankara'dan memur eliyle yürütülebilecek kadar kolay bir süreç olduğu kabul edildi. Ancak bu işlerin böyle kolay olmadığı ancak 20 yıl sonra anlaşılabilirdi.

Şüphesiz planlı dönemde büyük atılımlar yapılmıştır, temel ham madde sanayileri kurulmuştur, çeşitli yan sanayiler gelişmiş ve gelir ve istihdamda önemli artışlar sağlanmıştır. Cumhuriyet Döneminde ilk kez hiçbir komplekse kapılmadan Türkiye Ekonomisi masaya yatırılmış, ayrıntılı incelenmiş ve ele alınmayan konu kalmamıştır. Bugün de DPT Türkiye Ekonomisi açısından adeta bir bilgi hazinesidir. Ne var ki DPT bazı dönemlerde "bürokrasi yaratmaktan, işi yokuşa sürmekten, çok önemli şeyler yapıyoruz, vatani kurtarıyoruz diye ülke için yararlı olacak birçok şeyi geciktirmekten öteye hiçbir hizmet verememiştir."<sup>10</sup> Öte yandan ekonomide bu kadar hızlı değişikliğin yer aldığı bir ortamda 5 yıllık, 10 yıllık dönemleri kapsayan planlar yapmanın bir anlamı yoktur ve sadece yasal bir zorunluluğu yerine getirmekten öteye geçmemektedir.

1960-1980 arası, hatta 1955'den başlayarak, Türkiye ithal ikamesi ve karma ekonomi stratejileri arkasında dünyanın en kapalı ekonomilerinden birini

yaratmış ve bunun bedelini de çok ağır ödemiştir. Böylece Türkiye Ekonomisi, 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya ekonomisindeki olağanüstü gelişmenin dışında kalmıştır. Oysa dünyada küreselleşme eğilimlerini sezen ve ekonomiyi dışa açan ülkeler bizden çok daha geriden başlamalarına rağmen, bizi geçmişlerdir. Tecrübeler gösteriyor ki planlı ve kapalı ekonomilerin değişen şartlara uyum sağlamaları çok zordur. Bir ekonominin değişen şartlara uyum sağlamasının ise yaşamsal bir önemi vardır. Ünlü Alman filozofu Friedrich Nietzsche'nin söylediği gibi "derisini değiştiremeyen yılan ölür". Bunun ekonomik anlamı şudur: Değişen şartlara uyum sağlayamayan ekonomiler ayakta duramaz. Bu konuda tereddütü olanlar dünyanın en geniş verimli topraklarına ve doğal kaynaklarına sahip olan Sovyetler Birliği'nin başına gelenleri hatırlamalılardır.

Şüphesiz genç sanayilerin korunması gerekir. Ancak bu korumanın dozajı ve süresi çok önemlidir. Türkiye ve dünyadaki deneyimler göstermektedir ki çok uzun süreli ve katı bir biçimde uygulanan ithal ikamesi stratejisinin sonu başarısızlıktır. Nitekim Türkiye Ekonomisi, uygulanan bu strateji ile, 1970'li yılların sonunda kelimenin tam anlamıyla dibe vurmuştur. Oysa birinci plan stratejisinde, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı sonunda, yıllık %7'lik büyüme hızı ile istihdam sorununun çözüleceği dış dengenin sağlanacağı ve bu hedeflere sosyal adalet prensiplerine uygun olarak ulaşılabileceği öngörülmüştü. Biraz dikkatlice incelendiğinde her üç hedefin de birbiri ile çeliştiği görülecektir.

Türkiye'de uygulanan şekli ile ithal ikamesi stratejisinin ekonomiye çok olumsuz etkileri olmuştur: Ülkemizde, özellikle o yıllarda, pazarların küçük olması, sanayinin düşük kapasite ile çalışması nedeni ile hemen her türlü mal ve hizmetin içeride üretilmeye gidilmesi parça başına maliyeti artırmış, bu durum Türkiye'nin rekabet gücünü azaltmıştır. Aşırı koruma ile desteklenen firmalar teknolojik geriliğe itilmiş ve tüketicilerin hakkı korunamamıştır. Sadece sanayide belli alt sektörler korunduğu için ülkede iç ticaret hadleri tarımın aleyhine dönmüş ve buna bağlı olarak gelir dağılımı bozulmuştur. İthal ikamesinin döviz tasarrufu sağlaması bir yana, dövize olan ihtiyacı daha da artırmıştır. Tarımdan elde edilen döviz gelirleri sanayinin döviz ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu için, ülke büyük bir döviz darboğazına girmiştir. Devletin ekonomiye aşırı müdahalesi nispi fiyatları bozmuş, devlet eliyle rant yaratılmış ve enflasyonu hızlandırmıştır.

İthal ikamesi döneminde en katı ve yoğun devlet müdahalesi dış ticaret sektöründe ve döviz mevduatında olmuştur. Döviz darboğazını gidermek için öncelikle ithalatı kısma yoluna gidilmiş, döviz artırıcı önlemler yeterince

dikkate alınmamış, bu nedenle ihracat artışı çok düşük oranlarda kalmıştır.<sup>11</sup> Bu yargıyı şuradan çıkarıyoruz. 1979 yılında Türkiye'nin toplam ihracatının GSMH içindeki payı %3.5'tu, diğer bir deyişle anılan yılda Türkiye milli gelirinin sadece %3.5'u ihracattan sağlanıyordu. 1973 yılında sadece üç kalem malın, tütün, pamuk ve kuru meyvelerin toplam ihracatımızdaki payı %75'ti. 1980 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 2.9 milyar dolardı. Oysa aynı yılda yurtdışında çalışan 900 bin Türk işçisinin resmi yoldan Türkiye'ye transfer ettiği döviz 2.5 milyar dolardı. Resmi olmayan yoldan gelen dövizler de buna katılırsa bu rakam 3 milyar doları geçmektedir. Şu halde 45 milyon Türkün (o yılda Türkiye'nin nüfusu) döviz geliri elde etme konusunda sergilediği performans, dışarda çalışan 900 bin Türkün performansından daha düşüktür. Bu çok düşündürücüdür.

Netice itibariyle sıkı döviz denetimi ekonomiyi konvertibilitenin nimetlerinden uzaklaştırmıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler prensibinden yararlanmamızı önlemiş, diğer bir deyişle ithalat, o malı en ucuz ve kaliteli üreten ülkeden değil, hangi ülkelere mal satın almak için lisans alınmış ise o ülkeden yapılmıştır. Bir malın ithalatı için lisans alanlar ise büyük rant sağlamışlardır. Ayrıca bu dönemde kanunsuz işlemlerde önemli artışlar olmuş, karaborsa, çifte fiyatlar ve döviz kaçakçılığı büyük boyutlara ulaşmıştır.

Diğer taraftan aşırı değerlenmiş kur politikası, miktar kısıtlamaları ve yüksek tarifelerle birlikte korumacılığın önemli bir aracı olarak kullanılmıştır. Örneğin 1968/1980 döneminde iç fiyatlar dış fiyatlara kıyasla yaklaşık %600 daha fazla yükseldiği halde, bu fiyat farkını giderecek kur ayarlamaları yapılmamış ve böylece TL aşırı değerlenmiştir. Bu durum ithalatı olağanüstü bir şekilde cazip kılarak, ihracatı adeta cezalandırmış ve böylece iç piyasaya dönük bir üretim yapısı oluşmuş ve ekonominin dışa açılmasını engellemiştir.

Netice itibariyle şuraya geliyoruz: Türkiye'de 1960'dan sonra uygulanan, ekonomide "KİT + Planlama" modeli, devletçiliğin eskiye kıyasla daha güçlü ve etkili bir biçimde geri gelmesine neden olmuştur. Ataman Aksoy bu durumu şöyle ifade etmektedir:<sup>12</sup>

*"Maalesef Türkiye'de hâlâ 1950'lerden beri süregelen, devletin eninde sonunda müdahalesi ile herkesi daha iyi hale getirebileceğini sanan, devletin çok tarafsız ve akılcı bir şekilde müdahale edebileceğine inanan yaklaşımlar var. Bu planlamadan geldi; 1960'larda aldığımız eğitimimizden geldi [...] Biz eğitimimiz sonucunda devletin daha akılcı müdahale ile işleri çok daha iyi yapabileceğine inandık. Bu varsayım üzerine yetiştirildik ve bunun üzerine önerilerimizi sunduk. Bence 1960'lı ve 1970'li*

*kuşakların bu büyük tutarsızlığıdır. Bir tarafta devletin ne kadar taraflı ve yapısının bozuk olduğu hakkında araştırmalar yapılması, [...] öbür yanda iktisadi önerilerini yaptığı zaman sanki aynı devlet değilmiş gibi devlete öncelik veren öneriler paketi üretilmesi [...] Bu tutarsızlığı ben kendim de yaşadım."*

Bu durum günümüzde, dünyada ve Türkiye'de yaşanan tecrübeler ışığı altında büyük ölçüde değişmiş olmakla birlikte, akademisyen iktisatçıların önemli bir bölümü, işin demokrasi boyutunu da ihmal ederek, planlı, müdahaleci iktisat politikalarını savunmaya devam etmektedirler.

Şüphesiz Türkiye Ekonomisinde bu katı devletçilik uygulamasının bugüne kadar süregelen önemli, ekonomik sosyal ve siyasal maliyeti olmuştur.<sup>13</sup>

Devletçilik, özel girişimci ve girişimciliğin gelişmesini engellemiştir. Girişimcinin görevini memurlar üstlenmiştir. Oysa modern üretim sürecinde girişimci olmak özel nitelikler ve yetenekler ister. Girişimci, yatırım ve üretimi gerçekleştiren, bu amaçla üretimin tüm riskini üzerine alan, kazanma hırısı, kaybetme korkusu bulunan, halkın eğilimlerini ve tercihlerini tahmine çalışan çok önemli bir unsurdur. Oysa KİT yöneticisi devlet memurunun böyle bir kaygısı yoktur. Girişimci faktörünü dikkate almayan işletmelerin akıbeti için, Türkiye'de 1960'lar ve 1970'lerde büyük umutlarla kurulan işçi şirketleri ibret verici bir örnektir: Hatalı yönetim nedeni ile bugün bu şirketlerin tümüne yakın bir bölümü ya iflas etmiş veya çürümeye terk edilmiştir.

Türkiye'de devletçilik, demokrasimizin gelişmesini engelleyen en önemli unsurdur. Ülkemizde, devletin birey için var olduğu veya olması lazım geldiği hep söylenmektedir. Oysa bizim gibi devletçilik geleneğine sahip ülkelerde birey önemsenmez, demokratik terbiye gelişemez. Günlük hayatta bunun sayısız örnekleri vardır.<sup>14</sup>

Ülkemizde devletçiliğin en önemli iki unsuru olan KİT'ler ve kamu bankaları her türlü yolsuzluğun kaynağıdır. Bu tespit sadece bizim için değil, Avrupa'da nispeten KİT'lerin ağırlıklı olduğu Fransa ve İtalya gibi ülkelerde de aynen geçerlidir. Türkiye'de bir türlü bitmek tükenmek bilmeyen rüşvet, yolsuzluk ve fesat karıştırma iddiaları sistemli bir çürümeye yol açmakta, değerler sistemi alt-üst olmakta, demokratik-siyasal sistem sarsılmakta ve bütün bunlar toplumda bir güvensizlik yaratmaktadır. Bu ortamda serbest piyasa ekonomisi sorgulanmakta, hatta bu sorgulamaya bazı iş adamları bile katılmaktadır. oysa bütün bunların nedeni serbest piyasa ekonomisi değil, tam tersine, bunun nedeni komuta ekonomisi uygulamasının aynen devam etmesi ve devletin bir menfaat kapısı olmaktan kurtarılamamış olmasıdır.

Bugün, genel ve katma bütçesi, fonları, sosyal güvenlik kurumları, KİT'leri ve ekonomi idaresi ile devlet ve kamu maliyesi bir çözülme içinde bulunmaktadır. İçinde bulunduğumuz bunalımın ardındaki temel yapısal etken budur. 2000 yılı bütçesi daha şimdiden kağıt üstünde 17 katrilyon TL açık vermektedir. Sosyal güvenlik açığı 6 milyar, iki kamu bankasının (Ziraat, Halkbank) görev zararı 15 (onbeş) milyar dolardır. Tarımda uygulanan popülist destekleme politikalarının Türkiye'ye faturası çok ağır olmaktadır. Yüksek taban fiyatları ve rekor alımlar nedeni ile buğday, pancar, fındık, çay ve tütünde yaklaşık 3 milyar dolarlık stok oluşmuştur.<sup>15</sup> Çoğu kez bu ürünlere dünya fiyatları üstünde fiyatlar verilmekte, ihtiyaç fazlası olup depolarda saklama olanağı bulunmayan ürünler -çayda ve tütünde olduğu gibi- ya denize dökülmekte veya yakılmaktadır. Artık bu tür uygulamaların sürdürülmesi mümkün değildir. Bu uygulamaların sağ veya sol politikalarla bir ilgisi yoktur. Bu bir hesap işidir.

Ülkemizde devletçilik uygulamalarının en olumsuz sonuçlarından biri de çok hantal ve vatandaşı canından bezdiren bir bürokrasinin yaratılmış olmasıdır. Türkiye'de kalkınmanın en büyük ayak bağı bürokrasidir. Bürokrasimiz vazgeçirici gücü yüksek, büyük bir ordudur. Büyümeye devam etmektedir. Tüm Türkiye sathına yayıldığı gibi beş kıtaya da taşmıştır. Ayrıca bu bürokrasi, lüks tüketime, lüks yatırıma ve dolayısıyla israfa en çok imkan veren bir yapıya sahiptir.<sup>16</sup> Devletin kaynaklarının önemli bir kısmı lojman, makam arabası, dinlenme tesisleri şeklinde idare edenlere tahsis edilmiştir. Temel altyapı hizmetlerini sunmak için kaynak bulunamazken, yabancı ülkelerde hizmet gereği olmayan yüzlerce kadro ihdas edilmiş, devletin üst kademelerindeki israf, bürokrasinin tümüne yayılmış, ülke gerçeklerine uymayan ve Abdülaziz Dönemi ile kıyaslanabilecek bir saltanat havasına dönüşmüştür. Türkiye'nin en güzel kıyıları eğitim tesisleri adı altında kamu dinlenme tesisleri tarafından işgal edilmiştir. Makam arabaları en alt kademelere kadar tahsis edilmektedir. Gazetelerde Maliye Bakanlığı kaynaklarına atfen çıkan haberlere göre Türkiye'de 82 bin makam arabası vardır. Bu rakam Almanya'da 12 bindir. Türkiye adeta makam araçlarından yönetilen bir ülke görünümündedir. Avrupa kaynaklı tarih kitapları, Büyük Roma İmparatorluğu'nun bürokrasi yüzünden yokoldüğünü yazarlar. İmparatorluğun sınırları genişledikçe, ülkeyi yönetmek için devamlı kanun ve kararname çıkarılmış ve sonra öyle bir noktaya gelmiş ki, bu noktadan sonra sorunlara bürokratça çözümler aranmış, bunun sonucu olarak da fertlerin inisiyatifi kalmamış ve böylece koca İmparatorluk önce zayıflamış ve daha sonra da yıkılmıştır.<sup>17</sup>

Bürokrasi Türkiye'de rasyonel olmayan bir mantık çerçevesinde faaliyet göstermektedir. İşlemlerin artması bürokrasi içinde yetki ihtilaflarına neden olmuş ve sonunda bürokrasinin verimli ve etkili çalışması frenlenmiştir. Oysa gerek özel ve gerekse kamu sektöründe yatırımların artırılması etkin bir kamu yönetiminin varlığı ile mümkündür.<sup>18</sup>

Türkiye'de kamu açıkları cari işlemler açığını da belirlemektedir. Bunu Milli Muhasebe Hesaplarından bildiğimiz eşitliklerle kanıtlamamız mümkündür:

Açık bir ekonomide GSMH'yı

$$Y \equiv C + I + G + (X - M) \dots\dots\dots (1)$$

şeklinde yazabiliriz. Bu üretim değeri kadar da bir gelir (Y) yaratılmaktadır.

$$Y \equiv C + S + T \dots\dots\dots (2)$$

Diğer bir deyişle yaratılan toplam gelir, tüketim harcamaları, gelirin tüketilmeyen kısmı olan gönüllü tasarruflar ve zorunlu tasarruflar olan vergiler toplamına eşittir.

(1) = (2) olduğundan,

$$C + I + G + (X - M) \equiv C + S + T$$

şeklinde yazabiliriz. Buradan

$$\begin{array}{ccccc} (X - M) & = & (S - I) & + & (T - G) \\ \downarrow & & \downarrow & & \downarrow \\ \text{cari} & & \text{özel} & & \text{kamu} \\ \text{işlemler} & & \text{tasarruf} & & \text{açığı} \\ \text{açığı} & & \text{açığı} & & \end{array}$$

eşitliğini elde ederiz.

Şu halde bir ekonomide cari işlemler açığının kaynağı ya özel tasarruf açığı, ya kamu açığı veya her ikisidir. Türkiye'de (S - I) pozitifdir, yani özel kesim, yatırımlardan daha fazla tasarruf yapmaktadır. Bu özel tasarruf - yatırım farkı 1998 yılı için (1994 fiyatları ile) yaklaşık 322 trilyon TL'dir.<sup>19</sup>

Şu halde Türkiye'de cari işlemler açığının kaynağı kamu açıklarıdır.

Devletin kötü bir işletmeci ve yatırımcı olduğu, çok küçük bir azınlık dışında, hemen tüm dünyada kabul edilmektedir. Türkiye'deki kamu yatırımları buna en iyi örnektir. DPT her yıl, kamunun geçmiş yıllarda başlatıp bugüne kadar bitirilemeyen yatırım projeleri ve yatırım uygulamaları hakkında tablolar yayınlamaktadır. Buna göre 1978 ve öncesinde temeli atılıp 1998 yılı sonuna kadar tamamlanmamış 5556 adet kamu yatırımı var.<sup>20</sup> Bu projelerin toplam maliyeti 1998 fiyatları ile 34 katrilyon TL'dir. Bunu 1998 ortalama döviz kuru ile değerlendirirsek, toplam proje tutarını 130 milyar dolar elde etmiş oluruz ki, bu da Türkiye'nin yaklaşık tüm iç ve dış borçlarının toplamına eşittir. Bu yatırımlar için harcanan paralar hiçbir katma değer yaratmadan öylesine durmaktadır. Sadece 1978 öncesinde temeli atılıp, fakat bitirilemeyen 141 proje vardır ve bunların bitirilebilmesi için en az 20 milyar dolara ihtiyaç vardır. Bu kaynak temin edilse bile, yirmi yıl önceki teknoloji ve ihtiyaçlara göre tasarlanan bu projelerin günümüz ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamayacağı da şüphelidir. G. Uras, bu projelerin hepsinin tamamlanabilmesi için daha en az 200 milyar dolara ihtiyaç olduğunu hesaplamaktadır.<sup>21</sup>

## 2- 1980 Sonrası Dönem

Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye Ekonomisi 1980 yılında yolun sonuna gelmişti. 1970'li yıllarda dünya ekonomisi, başta petrol bunalımı olmak üzere önemli olaylara ve değişikliklere sahne olmuştu. Ufukta bir büyük döviz bunalımı gözüktüyordu. Ne var ki uygulanan iktisat politikası bu tehlike işaretlerini dikkate almıyordu, değişen şartlara uyum sağlamak için bir gayret gösterilmiyordu. Böylece 70'li yılların ikinci yarısında Türkiye Ekonomisi gittikçe hızlanan bir bunalıma giriyordu: KİT açıkları büyük boyutlara ulaşmış, bütçe açıkları genişlemiş ve buna bağlı olarak emisyon artışında rekorlar kırılmış, ithal ikamesi stratejisi tamamen tıkanmış, döviz darboğazı ekonomiyi felce uğratmış ve nihayet siyasi istikrarsızlık ülkenin geleceğini tehdit eder duruma gelmişti. Tüm bu gelişmelerin sonunda enflasyon üç haneli rakamlara ulaşırken, büyüme tamamiyle durmuştu.

İşte bu durumdan kurtulmak için ekonomide radikal tedbirlerin alınması gerekiyordu. Bu amaçla 1980 yılında Türk iktisat literatürüne 24 Ocak Kararları diye geçen çok önemli kararlar alınmıştır.

Amaç ve araçları ve dolayısıyla getirdiği yenilikler açısından, bu kararlar Cumhuriyet Tarihimizde son derece önemli bir kilometre taşıdır. 24 Ocak Kararlarını sadece para operasyonlarına dayalı basit bir istikrar paketi olarak değil, bir yapısal uyum programı olarak görmek lazımdır. Esasen bu önlemler



daha önce, yani 1973 yılında (birinci petrol bunalımı sırasında) alınmış olsaydı, Türkiye Ekonomisi değişen şartlara daha hızlı uyum sağlar ve böylece dünya ekonomik bunalımını çok daha az bir hasarla atlattırdı.

24 Ocak Kararları ile, o zamana kadar Türkiye Ekonomisinde pek bilinmeyen birçok yenilikler ve politikalar öngörülmüş veya uygulamaya konmuştur. Bunların başlıcaları şunlardır:<sup>22</sup>

- Ekonomide kaynak dağılımının piyasa ve fiyat mekanizmasına dayandırılması ve böylece devletin ekonomik faaliyetlerde payının azaltılması.
- Dış ticaretin liberalleştirilmesi ve buna bağlı olarak, ekonominin dışa açılması, ihracatın teşviki, sabit kur politikasının terkedilip gerçekçi (esnek) döviz kuru politikasının uygulanması.
- İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinin terkedilip ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin kabul edilmesi.
- KİT ürünlerinin fiyatlarının gerçekçi belirlenmesi ve sübvansiyonların azaltılması.
- Sıkı para ve yüksek faiz (reel faiz) politikalarının benimsenmesi.

Hiç şüphesiz Türkiye bu uygulamalarla ve yapılan reformlarla liberal bir ekonomiye doğru önemli ilerlemeler kaydetti. Ekonomi dışa açıldı, dış dünya ile rekabetin getirdiği zorunluluklar piyasaları geliştirdi. Türkiye'nin girişim ve insan gücü potansiyelini dünya piyasalarına çıkardı. Sonuçta ekonomide verimlilik ve üretimde kalite yükseldi, ihracat ve döviz gelirleri arttı, Türkiye küreselleşen dünya ile bütünleşti, 1989 yılında TL'nin konvertibilite kazanması ile de, bu süreci bir anlamda noktaladı. Ayrıca iç talep karşılandıktan sonra, ihracatın devamlı artışına imkan verecek bir üretim kapasitesi yaratıldı. Sanayide yapısal değişim teşvik edildi ve bunun sonucu olarak artan ihracatta sanayi ürünlerinin payı %20'lerden %80'lere yükseltildi, ülkenin temel altyapısı (özellikle haberleşme, ulaştırma, baraj ve santraller gibi) çağdaş düzeye çıkarıldı, piyasa ekonomisinin tam ve mükemmel çalışmasının gereği olan mali piyasalarda çağdaşlaşma sağlandı, özellikle para, döviz ve sermaye piyasalarında, hem kurumsal ve hem de teknolojik açıdan önemli gelişmeler kaydedildi. Bütün bunlar Türkiye'de istihdamın, rekabet gücünün, katma değer ve büyüme hızının yükselmesinde etkili olmuştur. Zaten dışa açık bir piyasa ekonomisinin gücü ve cazibesi burada yatmaktadır.

Burada bir hususu tekrar vurgulamakta yarar vardır. Türkiye Ekonomisini dışa açma kararı, Cumhuriyet Tarihimizde Atatürk Devrimleri kadar önemlidir. Dışa açılma, ekonomide olduğu kadar her alanda evrenselliğe giden tek yoldur. Bu devlet için olduğu kadar kurumlar ve bireyler için de geçerlidir. Ekonomide devrimlerin en büyüğü, kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçiştir. Ünlü İngiliz iktisatçısı John Stuart Mill bu durumu şu veciz kelimelerle ifade etmektedir: "Kaynakları az gelişmiş bir ülkede dış ticarete açılma, bir çeşit sanayi devrimi gibi etki yaratır."<sup>23</sup>

Tüm bu olumlu gelişmelere karşın kamu maliyesine gerekli disiplin getirilememiştir. Kamunun ekonomideki payını azaltacağını taahhüt eden siyasi partiler bile, iktidara geldiklerinde, adeta kendilerini yalanlarcasına kamuyu büyütmüşlerdir, KİT'lerden vazgeçememişlerdir. Bunun nedeni KİT'lere ve merkezi hükümete yığınla personel alıp, seçmenin sadakatını gelir dağılımını denetleyerek garanti altına almak istemeleridir. Akalın, Türkiye'de devletin ekonomideki ağırlığının, Konsolide Bütçe Harcamaları, KİT Üretimi, Fonlar, Sosyal Güvenlik Kurumları Harcamaları, Mahalli İdareler Harcamaları ve Döner Sermaye Harcamaları toplamının GSMH'ya oranı olarak, 1994 rakamları ile %56.3 olduğunu ifade etmektedir.<sup>24</sup> Buna göre 24 OECD ülkesinin hiçbirinde devletin ekonomik faaliyetlerindeki rolü ve ağırlığı bizdeki kadar yaygın ve yoğun değildir. Devletin para piyasasındaki payı ise çok daha fazladır. Burada çok çarpıcı bir durum söz konusudur: Devlet para piyasasındaki kaynakların %90'ını kullanırken, son yıllarda devletin toplam yatırımlar içindeki payı %5'lere kadar düşmüştür. Bu son derece düşündürücü bir gelişmedir.

Diğer taraftan etkin bir rekabet ortamı yaratılamamış olması ve bazı sektörlere aşırı teşvikler verilmesi nedeni ile gelir dağılımı iyice bozulmuştur. Rekabet kanunu tasarısı ancak yaklaşık yirmi yıl sonra meclisten geçebilmiştir. Ayrıca ülkemizde büyük kamu açıkları, devleti iç ve dış mali piyasalara büyük bir alıcı olarak girmek zorunda bırakıyor. Böylece kamu otoritesi ekonomiye firma düzeyinde yapamadığı müdahalenin çok daha büyüğünü mali piyasalar aracılığı ile yapıyor. Kamu açıkları borçlanma ile karşılandığından, faizler aşırı derecede yükseliyor ve yatırımlar cezalandırılıyor, bunun sonucu olarak da enflasyon bir türlü kontrol altına alınamıyor.

Netice itibarıyla şu noktaya geliyoruz: Ülkemizin ekonomik sistemi bir piyasa ekonomisinin müesseselerine dayandırılmış olmasına rağmen, piyasa ve fiyat mekanizmasına tam işlerlik kazandırılmamıştır. Temel mesele buradadır. Sistemin başarısı için oyunun kurallarına göre oynanması lazımdır. Bu nedenle sistemin kabul eden ve savunan özel sektör, oyunun kurallarını da içine

sindirmek zorundadır. Herşeyden önce rekabetsiz bir piyasa ekonomisi düşünülemez. Dolayısıyla rekabet ortamı mutlaka yaratılmalı ve özellikle resmi-özel, tekel ve oligopol girişimlerine karşı yasal mücadele verilmelidir.

### **Sonuç, Değerlendirmeler ve Öneriler**

Tüm bu açıklamalardan ortaya çıkan sonuçları, değerlendirmelerimizi ve önerilerimizi aşağıdaki gibi özetlememiz mümkündür.

1. Ekonomide kıt kaynakların nasıl tahsis edilmesi gerektiğine piyasa ve fiyat mekanizmasından daha iyi ve etkin cevap veren bir sistem, henüz keşfedilmemiştir. Bu nedenle ister gelişmiş ülke, isterse gelişmekte olan bir ülke olsun her ekonomi piyasanın verdiği sinyalleri dikkate almak zorundadır. Konu ile ilgili olarak yapılan tüm ampirik araştırmalar ve dünya ülkeleri üzerinde yapılan gözlemler bu tespitimizi doğrulamaktadır. G. W. Scully tarafından yapılan ve tüm dünyada büyük ilgi uyandıran geniş kapsamlı bir ampirik araştırmaya göre, sağlam bir hukuk sistemine sahip, özel mülkiyeti koruyan ve kaynak dağılımını piyasa mekanizmasına dayandıran toplumlar, bu özgürlüklere sahip olmayan toplumlara kıyasla ortalama üç kat daha hızlı büyümüşler, iki buçuk kat daha yüksek bir verimlilik artışını gerçekleştirmişlerdir.<sup>25</sup> Devlet denetimi, ekonomik planlama, bireysel inisiyatiflerin reddedilmesi gibi kavramlar moda fikirler olabilir, ancak orta ve uzun dönemde bunlar büyüme hızını düşürür. Ekonomik ve siyasi özgürlük bir bütündür, birbirinden ayrılamaz. Şayet ekonomik özgürlükler kısıtlırsa, arkadan siyasi özgürlük de yok olur. Dünyadaki tüm örnekler gösteriyor ki, bir ülkede ekonomiye ne kadar çok kısıtlama getirilirse, ülke o kadar yoksullaşıyor ve yolsuzluklar, usulsüzlükler o kadar kolay yürütülüyor.

2. Piyasanın verdiği sinyalleri dikkate almayan politikaların nasıl başarısızlığa uğradığını, 1960'lı yılların sonunda İngiltere'de Wilson Hükümeti'nin, 1980'li yılların başında Fransa'da Mitterrand Hükümeti'nin uygulamaları göstermektedir. Özellikle Mitterrand'ın politikaları, Avrupa'da bazı Makroiktisat kitaplarına konu olmuştur.<sup>26</sup> Mitterrand Mayıs 1981'de Fransa Cumhurbaşkanı seçildiğinde klasik bir sosyalist ekonomik programı uygulayacağı sözünü veriyordu. Programa uygun olarak Mitterrand Hükümeti asgari ücretleri büyük ölçüde yükseltti, yeni bir servet vergisini yürürlüğe koydu, çok sayıda kilit sanayileri devletleştirdi, ücrette azalma olmaksızın haftalık çalışma saatlerini düşürdü. Tüm Avrupa'nın petrol şokunun altında ezildiği bir dönemde, Hükümet genişletici bir para ve maliye politikası yardımı ile ülkeyi ekonomik durgunluktan kurtarmaya çalışıyordu. Kamu harcamalarındaki artışın yaklaşık üçte biri Merkez Bankası kaynakları ile

finans ediliyordu. Hükümet ise bu açığı göze aldığı, enflasyona gitmekte mahzur görmediğini, işsizliği önlemenin ve istihdam yaratmanın en önemli sorun olduğunu açıklıyordu. Ne var ki bu önlemler arz yönünden çok olumsuz ağır sonuçlar doğurmuştur. Emeğin maliyeti çok arttığından, kısa sürede enflasyon hızlanmaya başlamış ve işsizlik eskisine kıyasla daha da artmıştı. Bu politikaların yarattığı arz şoku ülkenin rekabet gücüne büyük zarar vermiş ve buna bağlı olarak cari işlemler dengesi iyice kötüleşmişti. Bu nedenle Fransa parasını Ekim 1981 - Mart 1983 arasında üç kez devalüe etmek zorunda kalmıştı. Sonunda 25 Mart 1983 tarihinde Fransız Hükümetinin almış olduğu "ekonomik istikrar tedbirleri", bizim 24 Ocak kararlarını muhla aratacak kadar acı olmuştur. Bu tedbirler tamamen tekrar serbest piyasa ekonomisine dönüş şeklinde olmuş ve uygulanmıştır.

3. Türkiye'de serbest piyasa ekonomisine tam işlerlik kazandırılmamış olsa bile, ismi, felsefesi halkın içine sinmiştir, maya tutmuştur. 1980 yılından sonra Türkiye'de bu yönde önemli bir zihniyet değişikliği olmuştur. Bu son derece önemli bir gelişmedir. Bilinmektedir ki gelişmekte olan ülkelerde en zor değişen zihniyettir. 70 yıldan beri süregelen ekonomiyi Ankara'dan memur eliyle yönlendirme anlayışını terk etmek kolay olmamış ve hâlâ da kolay olmamaktadır. Bürokratik zihniyet bütün gücüyle direnmektedir. Ne var ki, Türkiye'de artık halkın istekleriyle çelişen bir iktisat politikasını uygulamak mümkün değildir. Ülkemizde bundan böyle serbest piyasa ekonomisini hedef alan bir iktisat politikası uygulamak zorundayız. Türk insanının önünü ancak bu şekilde açabilir ve girişimcilik ruhu ve gücünü bu yolla ortaya çıkartabiliriz. İnsanımıza fırsat verildiği takdirde neler yapabileceği ortadadır. Ekonomik yapıda sağlanan olumlu gelişmelere paralel olarak Türk özel sektörü de kendini yenilemiş ve değişen şartlara uyum sağlamıştır. Henüz 40 yıl önce yurtdışına sadece işçi olarak giden Türkler, şimdi dünyanın dört bir yanına girişimci olarak gitmektedir. Sayıları her gün artan bu girişimcilerimiz, ürettikleri kaliteli ürünlerle kendilerini uluslararası pazarlarda kabul ettirmişlerdir. Türkiye Ekonomisi, 4 yıldan beri uygulanmakta olan Gümrük Birliği ile Avrupa Birliği ülkeleri karşısında bir rekabet gücüne sahip olduğunu kanıtlamıştır. Diğer taraftan işçilerimiz Almanya'da, bir piyasa ekonomisi içerisinde son derece başarılı işler yapmakta ve hatta girişimci olmaktadır. Oysa bu insanlarımız kendi ülkelerinde aynı performansı sergileyememektedirler. Bunun nedeni insanlarımızın yetenek ve yetersizliğinden değil, hâlâ devletin ekonomideki ağırlığı %50 dolayında olan bir iktisadi düzenin kusurlarından kaynaklanmaktadır.

4. Türkiye'de devleti asli görevine çekmek, bir başka deyişle etkinleştirmek için ekonomideki payını küçültmek hem siyasi ve hem de

ekonomik bir zorunluluktur. Ayrıca gerçek bir demokrasinin yerleşebilmesi için de, devletin üretici, bankacı ve tüccar olarak ekonomiden çıkması şarttır. Politikacılar tarafından yönlendirilen kamu bankaları ve KİT'ler toplumsal yozlaşmanın altyapısıdır. Bir piyasa ekonomisinde politikacıların ekonomiye müdahalelerine yer yoktur. Pazar ekonomisinde devletin en önemli görevi denetim, gözetim ve düzenlemedir. Devleti, her yere koşan ve sonuçta hiçbir yere varamayan konumdan kurtarmak gerekmektedir. Bu anlamda devleti küçültmek, devleti küçük düşürmemek için gereklidir.<sup>27</sup> Tüm beyanlara rağmen bu konuda fazla bir ilerleme sağlanamamıştır. Devlet, altyapı hizmetlerinde, sağlıkta eğitimde, adalet dağıtmada, iç ve dış güvenlik sağlamada büyük devlet olmalıdır. Adam Smith bile bu hizmetlerin yerine getirilmesi için güçlü bir devleti savunmaktadır. Kaldı ki, devletin, ekonomik faaliyetleri düzenleme çerçevesinde yapacağı çok işler vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Ulusal paranın iç ve dış değerinin korunması.
- Özel mülkiyetin garanti altına alınması.
- Uygulanan iktisat politikasında istikrarın ve tutarlılığın sağlanması.
- Piyasalara giriş ve çıkışların serbest olmasının sağlanması, tekel ve oligopol girişimlerine karşı yasal önlemlerin alınması
- Mukavele serbestisinin kötüye kullanılmasının önlenmesi.
- Gelir bölüşümünün tümünün piyasaya bırakılmaması ve devletin burada ayarlamalar yapması.
- Üretimin, çevreyi ve sağlığı bozmaması için önlemlerin alınması ... gibi.

5. Türkiye'de bugün kamu kesiminde ciddi bir "yeniden yapılanma - reform" programı uygulanması kesin bir zorunluluktur. Mevcut siyasal yapı başta olmak üzere, ekonomi, kamu yönetimi, devlet yapısı yeniden dizayn edilip, tam ve kesintisiz rekabet ortamı sağlanmadıkça, ekonomik sorunlarımızın çözülmesi mümkün değildir. Ne var ki Türkiye hâlâ 1960'lı yılların dünyasına göre dizayn edilmiş bir ekonomi, siyaset ve devlet yapısını oluşturan kurumlarla ayakta durmaya çalışıyor. Bu yapı artık tıkanmıştır. Belirtmek gerekir ki, bir Afrika ülkesi olan Uganda bile bir yeniden yapılanma programını yürürlüğe koymuştur. Bu çerçevede Bakanlık sayısı 38'den 21'e indirilmiş, kamu kesiminde çalışan sivillerin sayısı 320 binden 148 bine düşürülmüş ve bunların sonunda kamu hizmetlerinde küçümsenmeyecek bir etkinlik sağlanmış ve reel ücretlerde önemli artışlar olmuştur.<sup>28</sup> Şüphesiz, bu tür reformları yürürlüğe koymak, özellikle Türkiye gibi bir ülkede, kolay değildir. Siyasi riski çok yüksektir. Ne var ki, küreselleşen dünyada rekabet gittikçe acımasız olmakta, sermaye ve emeğin mobilitesi gittikçe artmakta ve

dolayısıyla kamu yönetimi ve maliyesinde etkinliği sağlayamayan ülkeler büyüme ve refah artışı açısından büyük riske girmektedirler. Siyasiler bu reformların yapılmasının kesin gerekli olduğunu halka anlatmalıdırlar. Seçmenler bu reformların uzun vadede yararlarına ikna olduklarında, bunları destekleyecek ve fedakârlığa razı olacaklardır. Diğer taraftan daha önce de ifade edildiği gibi, Türk kamu kesiminde büyük israf vardır. Kamu açıkları büyük boyuttadır ve kronik bir özellik taşımaktadır, bu açıklar esas olarak, özünde üretken olmayan kamu tüketim harcamalarından kaynaklanmaktadır. Gelmiş geçmiş tüm Başbakanlar tarafından tasarruf genelgeleri yayınlanır. Ne var ki bu genelgeler daha çok kağıt, kırtasiye, küçük onarım ve malzeme alımları v.s. gibi kalemler için geçerli olur. Oysa büyük kalemlerde harcamalar devam etmektedir. Örneğin bir yandan lojman satışlarından bahsedilirken, öte yandan Devlet hâlâ lüks lojman yapmaktadır. Özelleştirme kapsamında bulunan bazı kurumlar bile Ankara'da lüks hizmet binaları yaptırmaktadırlar. O halde devletten başlayarak bir milli tasarrufu teşvik politikası oluşturulmalıdır. Kamuda ciddi bir harcama reformunun yürürlüğe konması bunun ilk adımı olmalıdır.

6. Türkiye 1983 yılından beri KİT'lerin özelleştirmesini konuşuyor, fakat ne yazık ki bir türlü konuşma, tartışma düzeyinin üstüne çıkamıyor. Sonuçta özelleştirme istenilen ölçüde ve yönde yürümüyor. Bunun en önemli nedeni kanunlarımızın tümüne sinmiş olan devletçilik anlayışıdır. Şurası unutulmamalıdır ki, devletçilik sadece ekonomi ile sınırlı kalmaz, siyasi ve ekonomik devletçilik daima bir bütündür ve yasal sistemimizin tümüne damgasını vurmuştur. Son yıllarda, Latin Amerika'da, Güneydoğu Asya'da ve hatta özelleştirmeden söz etme hakkını 1990'dan sonra elde eden eski sosyalist ülkelerde bile birbiri ardında geniş kapsamlı ve başarılı özelleştirme örnekleri yaşanmıştır. Bu ülkeler daha şimdiden Türkiye'nin önüne geçmişlerdir. Özelleştirmeyi sadece bir ekonomik unsur olarak değil, kamu kesimindeki ahlaki çürümenin durdurulmasının, popülist politikaların Türkiye siyasetinden kovulmasının ve demokratikleşmenin bir altyapısı olarak görmek lazımdır. Hiçbir iktisadi neden, hiçbir kısa dönemli iktisadi maliyet bu gerçeği değiştiremez.

Okuyucu burada şöyle bir itirazda bulunabilir: Türkiye'de büyük bir bölgesel dengesizlik vardır. Doğu ve Güneydoğu Bölgelerimizde özel sektör tarafından yatırım yapılmamaktadır. Bölge halkı gittikçe fakirleşmektedir, doğudan batıdaki kentlerimize büyük bir göç yaşanmaktadır. Dolayısıyla Devlet, KİT'ler aracılığı ile orada yatırım yaparak hem bölgesel dengesizlikleri azaltır ve hem de göçü durdurur. Böylece KİT'ler bölgesel dengesizlikleri gidermede bir araç olarak kullanılmış olur. İlk bakışta mantıklı olarak gözükür

bu yöntemle, bir problemi çözerken veya çözer gibi görünürken, bundan daha büyük bir problem yaratılmış olur. O nedenle doğudaki ekonomik sorunlara, oralara yeni KİT'ler kurarak değil, yerel sermayeyi harekete geçirmek suretiyle çözüm aranmalıdır. Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 1987 - 1994 yılları arasında iller itibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla sonuçları yayımlanmıştır. Sonuçlar çok ilginçtir. Buna göre Şanlı Urfa, Artvin, Muş, Ordu, Tokat, Çorum, Adıyaman, Malatya, Diyarbakır ve Van illerimizde Türkiye ortalamasının üstünde bir gelişme gerçekleşmiştir. Çünkü bu illerimizde büyük yatırım hamleleri başlatılmıştır. İşin ilginç yanı, bu işlerin devlet tarafından değil, müteşebbis insanlar tarafından yapılmış olmasıdır. Böylece Anadolu insanı, asırlardır üstlerine serpilen "Türkler girişimci olamaz" toprağını silkip atmaktadır. Bu insanlar kendilerine güveniyor, güvendikçe de başarısı artıyor. Bu itibarla Hükümet il ve bölge bazındaki bu yatırımları desteklemelidir. Şüphesiz böyle bir destekleme parasal teşvik şeklinde değil bu insanların önünü açma, bürokratik formaliteleri azaltma, pazar araştırmalarında yardımcı olma, girdi bazında kolaylıklar sağlama ve özellikle enerji kullanımında düşük tarifeler uygulama şeklinde olmalıdır.

7. Geçmiş uygarlıklarla ilgilenen tarihçiler ülkelerin kalkınmalarını engelleyen faktörleri ele alıp araştırmışlardır. Şüphesiz her ülkenin kendine özgü özellikleri vardır. Ancak tüm ülkeler için ortak olan kalkınmanın önündeki engelleri aşağıdaki gibi saptamışlardır:<sup>29</sup>

- Ticaret ve imalatın küçümsenmesi.
- Girişimciliğe ve sermayeye güvenmemek.
- Batıda uygulanan şekli ile piyasa ekonomisine ideolojik veya dinsel muhalefet.
- Askeri ve sivil bürokrasiyi koruyan, teşvik eden bir güç yapısı.
- Girişimciliği engelleyen ve bürokrasiyi teşvik eden hukuk ve vergi sistemi.

Bu satırlar incelendiğinde, tarihçilerin sanki münhasıran Türkiye'yi tanımlamış oldukları izlenimi oluşmaktadır. Gerçekten ülkemizde yakın zamana kadar ticaret küçümsenmiş ve hatta ayıp sayılmış, girişimcilik aşağılanmıştır. 1960'lı ve 70'li yıllarda, piyasa ekonomisine, dışa açılmaya, Avrupa ile bütünleşmeye, yabancı sermayeye nasıl muhalefet edildiği çok iyi hatırlardadır. Hatta bir ara (1970'li yılların ikinci yarısında) "üçüncü dünyaya" yönelme eğilimleri ciddi olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Türkiye'de bürokrasi hâlâ önemli bir güç kaynağıdır. 1913'te yürürlüğe giren (yani Osmanlı Döneminden kalma) ve memura aşırı koruma getiren "Memurin Muhakematı

Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, ancak 86 yıl sonra değiştirilebilmiştir. Öte yandan ülkemizde bir iş kurmak hâlâ bürokratik bir işkencedir. İş kurmak isteyen herkes yüzlerce belge tanzim, belge ibraz etme ve yüzlerce imza toplamak zorundadır. Kağıt denizi içinde yüzer. Türkiye bir Memur Devleti haline gelmiş, asıl işin içinde olması gereken millet ise devre dışı tutulmuştur. “Bu, bürokrasi ağırlıklı, devletçi ekonomi ruhlu yapı ile 21. yüzyılda yer alabilmemiz, yarışa katılabilmemiz zor olur. Ancak bunun yapılması, ciddi bir zihniyet reformunun gerçekleştirilmesi, bunları görebilen, lüzumuna inanan, vizyon sahibi siyasi kadrolar, idareciler gerektirir. Bu alanda zengin olduğumuz söylenemez. Meselenin, tabir caizse, “püf” noktası buradadır.”<sup>30</sup> Diğer taraftan devletin üst bürokratları toplumdaki kopmuş ve gettolaşmıştır. Halka daha yaklaşması gerekirken ondan uzaklaşmıştır. Lüks hizmet binaları, makam arabaları, lojmanları ve yazlık dinlenme tesisleriyle tam bir “sosyalist model” ortaya çıkmıştır. Bu halkaya, maalesef ayrı özel bir sitede oturan parlamentomuz da katılmıştır. “Devlet lojmanları sayısı halen bir milyon yüz bine varmıştır; her yıl artmaktadır. Yalnız lojmanların bugünkü yaklaşık değeri beşyüz trilyon lira tutmaktadır. Bu müthiş rakama yazlık dinlenme tesisleri değeri de eklendiği zaman ortaya yediyüzelli trilyon gibi, değil hesap makinelerine, hafızaya dahi sığması zor bir yekün çıkmaktadır.”<sup>31</sup> Bu rakamla neler yapılabileceğinin takdirini okuyucuya bırakıyorum.<sup>32</sup> Bu tür gelişmeler aslında bizim gibi koyu bir devletçilik geleneğine sahip ülkelerin ortak yazgısıdır.

8. Son olarak, şimdiye kadarki açıklamaların ışığı altında mevcut ekonomik sistem içinde Devlet Planlama Teşkilatı'nın yerini kısaca tartışmada yarar vardır.<sup>33</sup>

Bugün artık iyice anlaşılmıştır ki, modern ekonomik hayatın artan karmaşıklığı karşısında ekonomik faaliyetleri planlamak, ayrıntılı planlar yapmak, hele hele 5 yıllık 10 yıllık denemeleri kapsayan düzenlemeler yapmak mümkün değildir. Ayrıca bu tür uygulamalar son derece ters sonuçlar da doğurabilmektedir. Herşeyden önce ekonomiye böyle müdahaleler, bürokrasiyi artırmaktadır. Bürokratik çarkların ağır dönmesi nedeni ile de, kağıt üstünde çok mükemmel görünen planlar, kaynak israfını ve ekonomik yapıda çarpıklıklara neden olmaktadır. Bundan dolayıdır ki ünlü iktisatçı Schumpeter, planlamayı “planlama, plansızlık ve kaynak savurganlığı demektir”<sup>34</sup> diye nitelendirmektedir.

Diğer taraftan DPT hâlâ ekonomide birtakım dengeleri kurmakla görevli olduğunu iddia etmektedir: Örneğin toplam arz - toplam talep arasındaki denge, kaynaklar - harcamalar dengesi, tasarruf - yatırım dengesi, ödemeler dengesi,



ekonomide kaynak dağılımı v.s. Ne var ki DPT burada yanılmaktadır. Bu dengeleri, özellikle arz - talep dengesini, kaynaklar - harcamalar dengesini bürokrat değil piyasa kurar, kaynak dağılımı sorununu piyasa ve fiyat mekanizması çözer. Ayrıca plancılar zaman zaman kendilerini merkezi otorite olarak görmekte ve siyasi gücün dışında kararlar almaktadırlar. Böylece DPT bir yerde yürütme ile uğraşan bir kuruluş haline gelmiştir. Bundan dolayıdır ki, DPT'nin niteliği değiştirilmelidir. Zira bugünkü yapısı ile DPT, ekonomik kalkınmayı teşvik edici değil, engelleyici bir fonksiyon üstlenmiş olmaktadır. Bu amaçla Araştıma Bölümü Teşkilattan ayrılıp, hükümete bilgi ve proje üreten, alternatif politikalar ortaya koyan, dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeleri yakından izleyen bir "Araştırma Enstitüsü"ne dönüştürülmelidir. Bu enstitü en iyi uzman ve araştırmacıları almalı, kesinlikle çok ayrıntılı işlerle uğraşmamalı ve ayrıntılar içinde kaybolmamalıdır. Bunun dışında kalan birimler ise "İktisat Bakanlığı" olarak örgütlenmelidir.

Genel sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Türkiye, özgürlükçü, çoğulcu demokrasiyi ve piyasa ekonomisini seçmekle kalkınma yolunda genel stratejiyi doğru koymuş ve seçimini doğru yapmıştır. Ayrıca Türkiye başından beri Batı Grubu içinde yer almış ve sonunda Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul edilmiştir. Ancak bazı dönemlerde Türkiye - NATO üyeliğine rağmen - Bağlantısızlar Grubu'na veya Doğu Bloku'na çekilmek istenmiştir. Türk toplumunun büyük çoğunluğu bunları benimsememiştir. Olaylar ve tarih bu sakat görüşlere karşı çıkanlara hak vermiştir. Diğer taraftan Türkiye'de 1980'den beri izlenen iktisat politikasının genel hatları, rotası ve teorik çatısı doğrudur. Ancak izlenen politikalarda genel iktisadi felsefeye ters düşen davranışlar sergilenmektedir. Bunların mutlaka düzeltilmesi lazımdır. Netice itibariyle Türkiye doğru yoldadır. Ancak Türkiye bu doğru yolda maalesef, Türkiye uzmanı İngiliz gazeteci Andrew Mango'nun deyimi ile, yavaş ilerlemektedir.

### Dipnotlar:

<sup>1</sup> Keynes'in analizi zaten bir kısa dönem analizidir. Keynes uzun dönemde hepimizin öleceğini söyler.

<sup>2</sup> Bir örnek vermek gerekirse, 1997 yılı itibariyle toplam kamu borçlarının GSYİH'ya oranı İtalya'da %122.0, Belçika'da %127.0, Yunanistan'da %114, Hollanda'da %76.2, Avusturya'da %73.9, Portekiz'de %68.5'dir. Bu konuda Maastricht kriterlerini karşılayan (buna göre bu oranın %60'ı geçmemesi lazım) Lüksemburg dışında hiçbir Avrupa Birliği ülkesi yoktur (Bkz. T.C. Merkez Bankası, Avrupa Para Birliği ve EURO, Ankara, 1997, s.2).

<sup>3</sup> T. Şayakçı: "Türkiye Devletçi Yapının Bağlarını Kopardırabilir mi?", ESIAD - Egevizyon, sayı 4, s.11.

- <sup>4</sup> Bugün ekonomide devletçiliği savunuların önemli bir bölümü, bunun 1930'ların devletçiliği olmadığını, sadece devletin ekonomiden tümünden çekilmesine karşı olduklarını ifade etmektedirler.
- <sup>5</sup> A. Gündüz Okçün: Türkiye İktisat Kongresi 1923 SBF Yayını, Ankara 1968, s.247.
- <sup>6</sup> G. Akalın: "Türkiye'de Devletçilik Hareketi ve Sosyo-Ekonomik Maliyeti", Liberal Düşünce, cilt I, sayı I, kış 1996, s.88. Ayrıca bkz. O. Okyar - M. Seyitdanlıoğlu: Fethi Okyar'ın Anıları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997.
- <sup>7</sup> G. Akalın a.g.m. s.88.
- <sup>8</sup> T. Akyol: "Cumhuriyet ve Liberalizm", Milliyet 30 Ekim 1999, s.13.
- <sup>9</sup> Cumhuriyet Tarihinin ekonomik olaylarının tüm yönlerini bu makaleye sığdırmak elbetteki mümkün değildir, makalenin amacı da bu değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. E. Tokgöz: Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-1999, 5. bası, İmaj Yayınları, Ankara 1999.
- <sup>10</sup> Y. Karakoyunlu: "Türkiye'de Ekonomik Planlama", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ekim 1985, sayı 10, s.10.
- <sup>11</sup> Bir maliye üst bürokrati bu satırların yazarına şunları söylemiştir: "Biz 1980 öncesinde, ihracatçılar kazandıkları dövizleri yurtdışında bırakıyor ve bu da kaçakçılığı teşvik ediyor gerekçesi ile ihracatı zorlaştırdık."
- <sup>12</sup> E. Uygur: İktisat Söyleşileri, Görüşler-Sorunlar-Çözümler, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s.193.
- <sup>13</sup> Daha geniş bilgi için bkz. G. Akalın a.g.m. s.89 v.d.
- <sup>14</sup> Daha geniş bilgi için bkz. E. Türkkkan: Ekonomi ve Demokrasi, Turhan Kitabevi, Ankara 1996.
- <sup>15</sup> Milliyet 21.05.1999.
- <sup>16</sup> Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. K. İnan: Devlet İdaresi, Ötüken, İstanbul 1993. Dış Politika, Ötüken, İstanbul 1993. Siyasetin İçinden, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995. Hayır Diyebilen Türkiye, Timaş İstanbul 1995.
- <sup>17</sup> İsmet Ergün: "Halk Düşmanı Bürokrasi", Yeni Forum, 15 Ocak 1983, s.15.
- <sup>18</sup> TÜSİAD - Kamu Bürokrasisi, İstanbul 1983, s.30.
- <sup>19</sup> DPT - 1999 Yılı Programı, Ankara 1999, s.175.
- <sup>20</sup> DPT - a.g.e., s.183, tablo: 12.
- <sup>21</sup> G. Uras: "Kamunun Yatırım Mezarlığı", Milliyet, 27.04.1999, s.9.
- <sup>22</sup> Daha geniş bilgi için bkz. T. Güngör Uras: Ekonomide Özal'lı Yıllar 1980-1990, Afa Yayınları, İstanbul 1993.
- <sup>23</sup> R.Karluk: Uluslararası Ekonomi, Beta Yayınları İstanbul 1996, s.IV.
- <sup>24</sup> G. Akalın a.g.m. s.85.
- <sup>25</sup> G. W. Scully: The Institutional Framework and Economic Development, JPE 96:3 (Juni 1988) s.652-662.
- <sup>26</sup> M. Burda - C. Wyplosz: Makroöekonomik, München 1994, s.447.
- <sup>27</sup> S. Cingi: "Devleti Küçültmek ya da Küçük Düşürmek", ATO Dergisi, sayı 52, Ankara Eylül-Ekim 1993, s.3-4.
- <sup>28</sup> Finanzierung & Entwicklung, Vierteljahresheft des IMF und der Weltbank, Hamburg September 1996, s.11.

- 
- <sup>29</sup> P. Kennedy: In Vorbereitung auf das 21. Jahrhundert, S. Fischer Verlag, Frankfurt / Main 1993, s.31.
- <sup>30</sup> K. İnan: Hayır Diyebilen Türkiye, Timaş Yayınları, İstanbul 1995, s.80.
- <sup>31</sup> Yazarın notu: Bu rakamlar 1993 yılına aittir. Bunu o yılın ortalama döviz kuru ile değerlendirecek, yaklaşık 71 milyar dolar gibi büyük bir rakam elde etmiş oluruz.
- <sup>32</sup> K. İnan: Devlet İdaresi, Ötüken, İstanbul 1993, s.60-61.
- <sup>33</sup> Daha geniş bilgi için bkz. DPT - Türkiye'de Planlama ve Serbest Piyasa Ekonomisi, Ankara, Eylül 1991.
- <sup>34</sup> R. Swedberg: Joseph A. Schumpeter - Eine Biographie, Verlag Klett-Cotta, Stuttgart 1994, s.283.